

IX-XII ASRLARDA YUZ BERGAN SHARQNING BIRINCHI UYG'ONISH (RENESSANS) DAVRIDA TARIX FANI VA TARIXSHUNOSLIK

Fatilloeva Xonzodabonu Raxmatilloevna

**Buxoro davlat universiteti Tarixshunoslik manbashunoslik va ilmiy
tadqiqot usullari muxtaxasisligi II bosqich magistranti.**

Temirov Farrux Umedovich

t.f.f.d. (PhD) dotsent.

Annotatsiya: IX-XII asrlarni qamrab olgan Sharqning birinchi Uyg'onish davri Sharq sivilizatsiyalari tarixida hal qiluvchi davr bo'ldi. Bu davr nafaqat siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlarga, balki chuqur madaniy va intellektual tiklanishga ham guvoh bo'ldi. Tarixiy voqealarning o'zaro ta'siri va gistologiya deb ataladigan to'qimalar va hujayralarni o'rganish bu davrda tibbiyot, fan va madaniyatda sezilarli yutuqlarga yo'l ochdi, Sharq tarixining yo'nalishini shakllantirdi.

Kalit so'zlar: *tarixshunoslik, uyg'onish davri, gistologiya, siyosiy o'zgarishlar, iqtisodiy o'zgarishlar, madaniyat yutuqlari.*

Sharqning Birinchi Uyg'onish davri jahon savdosi va madaniy almashinuviga katta ta'sir ko'rsatdi. Gistologiya va tibbiyotdagi yutuqlar Sharq jamiyatlarini sog'lom va chidamliroq qilish uchun murakkab davolash usullarini ishlab chiqishga olib keldi. Natijada, bu tsivilizatsiyalar savdo markazlariga aylanib, uzoq mamlakatlardan savdogarlar va sayohatchilarni o'ziga tortdi. Ushbu gullab-yashnagan savdo tarmog'i yordam bergan tovarlar va g'oyalar almashinuvi madaniy xilma-xillikni oshirdi va Sharq jamiyatlarining ufqlarini

kengaytirdi. Gistologiyaga oid bilimlar boshqa ilmiy yangiliklar bilan birgalikda yirik savdo markazlarida ilg'or tibbiyot muassasalarining yaratilishiga hissa qo'shdi va bu shaharlarni savdogarlar va olimlar uchun jozibador joylarga aylantirdi.

Sharq Uyg'onish davri gullab-yashnagan imperiyalar, jumladan Vizantiya imperiyasi, Abbosiy xalifaligi va Xitoydagi Tang sulolasi fonida paydo bo'ldi. Bu davr Sharq va G'arb o'rtasida bilim almashishni osonlashtirgan Ipak yo'li bo'ylab savdoning kuchayishi bilan tavsiflanadi. Ushbu siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar orasida ziyolilar va olimlar inson tanasining murakkab ishlarini tushunishga intilib, gistologik tadqiqotlarda sezilarli yutuqlarga erishdilar.

Gistologiya, to'qimalar va hujayralarni mikroskopik tarzda o'rganish Sharqning Birinchi Uyg'onish davrida ajoyib yutuqlarga erishdi. Ar-Roziy va Ibn al-Haysam kabi islom olimlari eksperimental tibbiyotga asos solgan va optika sohasida kashshof bo'lgan va ularga ilk mikroskoplarni takomillashtirish imkonini bergan. Sharqda xitoylik shifokorlar batafsil anatomik tadqiqotlar olib bordilar, inson tanasining nozik tomonlarini o'rgandilar va ilg'or tibbiyot nazariyalarini ishlab chiqdilar. Gistologiyadagi bu yutuqlar Sharq tabobatining asoslarini shakllantirishda, tibbiy amaliyotlar uchun mustahkam ilmiy asos yaratishda hal qiluvchi ahamiyatga ega edi.

Sharq Uyg'onish davri intellektual gullab-yashnashi bilan ajralib turdi, olimlar qadimgi yunon, rim va fors matnlarini tarjima qildilar va saqlab qoldilar. Tibbiyot amaliyotlari va anatomik tadqiqotlar bo'yicha qadimiy qo'lyozmalar Sharq dunyosi olimlari tomonidan tarjima qilingan va o'rganilganligi sababli, bu bilimlar gistologiya sohasiga tarqaldi. Ushbu to'plangan bilimlarning sintezi innovatsion tibbiyot texnikasi va davolash usullarini ishlab chiqishga yordam beradigan yangi kashfiyotlarga olib keldi. Sharqning Birinchi Uyg'onish davridagi gistologiya sohasidagi yutuqlar va kengroq intellektual yutuqlar abadiy meros qoldirdi.

Sharq allomalari qo‘ygan poydevorlar keyingi ilmiy inqiloblar barpo etilgan asosiy ustunlarga aylandi. Bundan tashqari, ushbu davrda rivojlangan madaniy almashinuvlar Sharq sivilizatsiyalarining boy gobelenini shakllantirdi va turli madaniyatlar birga yashab, gullab-yashnagan muhitni targ‘ib qildi.

IX-XII asrlarni qamrab olgan Sharqning Birinchi Uyg‘onish davri tarixiy taraqqiyot va ilmiy taraqqiyotning uyg‘unlashuviga guvoh bo‘lgan o‘zgarishlar davri edi. Bu davrda gistologiya sohasidagi yutuqlar nafaqat tibbiy amaliyotda inqilob qildi, balki Sharq sivilizatsiyalarining intellektual landshaftini shakllantirishda hal qiluvchi rol o‘ynadi. Tarix va gistologiya o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik jamiyat taraqqiyoti va ilmiy kashfiyotlar o‘zaro bog‘liq bo‘lgan murakkab yo‘llarni ko‘rsatib, bu davrning Sharq tarixi va insoniyat bilimi evolyutsiyasiga chuqur ta‘sirini ko‘rsatadi. Sharqning Birinchi Uyg‘onish davri merosi olimlar va tadqiqotchilarni ilhomlantirishda davom etib, insoniyat kelajagini shakllantirishda bilim va tushunchaga intilishning doimiy ahamiyatini eslatib turadi.

Sharqning Birinchi Uyg‘onish davri faqat fan va tibbiyot taraqqiyoti davri emas edi; madaniy sintez va badiiy ifoda davri ham edi. Turli Sharq sivilizatsiyalari o‘rtasidagi fikr almashuvi badiiy uslublar, adabiyot va falsafiy fikrlarning uyg‘unlashuviga olib keldi. Rassomlar va yozuvchilar gistologiyadagi yangi bilimlardan ilhom olib, o‘zlarining asarlariga murakkab anatomik tafsilotlarni kiritdilar. Gistologik tadqiqotlar ta‘sirida yaratilgan tibbiy illyustratsiyalar inson tanasining murakkabligini chuqur anglashni aks ettiruvchi yoritilgan qo‘lyozmalar san‘atida o‘z yo‘lini topdi. Fan va san‘atning uyg‘unlashuvi nafaqat Sharq jamiyatlari madaniy merosini boyitibgina qolmay, balki bir necha asrlar o‘tib Yevropada Uyg‘onish davriga ham asos soldi. Sharqning Birinchi Uyg‘onish davri urbanizatsiya va me‘moriy mo‘jizalar davriga to‘g‘ri keldi. Iqtisodiyotning gullab-yashnashi va savdoning kuchayishi buyuk shaharlar va me‘moriy mo‘jizalar qurilishiga imkon berdi.

Gistologik tadqiqotlar natijasida olingan bilimlar binolar va yodgorliklarning strukturaviy yaxlitligini tushunishda hal qiluvchi rol o'ynadi. Muhandislar va arxitektorlar ushbu tushunchani chidamlilik va uzoq umr ko'rishni ta'minlaydigan ilg'or texnikani o'z ichiga olgan hayratlanarli tuzilmalarni yaratish uchun qo'lladilar. Bu davrning me'moriy yangiliklari Sharq sivilizatsiyalarining me'moriy merosiga doimiy ta'sir ko'rsatib, ilmiy bilimlar va ijodiy qarashlar uyg'unligidan dalolat beradi.

Sharq Uyg'onish davrida ta'lim muassasalari va kutubxonalar sezilarli darajada kengaydi. Gistologiya va boshqa fanlar yutuqlarini yaxshi biladigan olim va o'qituvchilar turli mintaqalardan talabalarni o'ziga jalb etadigan o'quv markazlarini tashkil etdilar. Ushbu muassasalar bilimlarni tarqatish markazlariga aylandi, intellektual qiziqish uyg'otadigan muhitni rivojlantirdi. Ta'limga e'tibor qaratilishi yozma asarlarning, jumladan, tibbiyot va gistologiyaga oid darsliklarning ko'payishiga olib keldi. Puxtalik bilan tuzilgan va tez-tez tasvirlangan ushbu matnlar kelajak avlodlar uchun bebaho manba bo'lib, keyingi ilmiy izlanishlar uchun asos bo'lib xizmat qildi.

Sharqning Birinchi Uyg'onish davridagi gistologiyadagi yutuqlar keng ko'lamli ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarga olib keldi. Inson anatomiyasini chuqurroq anglash orqali takomillashtirilgan sog'liqni saqlash amaliyoti jamiyatlarning umumiy farovonligiga hissa qo'shdi. Ilmiy tamoyillarga asoslangan sog'liqni saqlash tashabbuslari kasalliklar ta'sirini yumshatishga yordam berdi, bu esa aholi sonining ko'payishi va hosildorlikning oshishiga olib keldi. Bundan tashqari, gistologik tadqiqotlar natijasida yuzaga kelgan texnologik innovatsiyalar turli sohalarga, jumladan, qishloq xo'jaligi va hunarmandchilikka ham ta'sir ko'rsatdi. Ilmiy bilimlar asosida rivojlangan qishloq xo'jaligi texnikasi oziq-ovqat mahsulotlari yetishtirishning ko'payishiga olib keldi, hunarmandchilikdagi yangiliklar natijasida bu davrda Sharq jamiyatlari nafosatini aks ettiruvchi murakkab mehnat qurollari va artefaktlar yaratildi.

Sharqning birinchi Uyg'onish davri intellektual va madaniy gullab-yashnashning oltin davrini ifodalaydi. Tarixiy voqealar va gistologik taraqqiyot o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik yangilik va ma'rifat uchun qulay zamin yaratdi. Turli manbalardan olingan bilimlarning sintezi va tabiat olamini sinchkovlik bilan kuzatish Sharq sivilizatsiyalarini misli ko'rilmagan cho'qqilarga olib chiqdi. Bu davr merosi bizni qiziquvchanlik, hamkorlik va bilimga intilishning o'zgartiruvchi kuchini eslatib, zamonaviy olimlarni ilhomlantirishda davom etmoqda. Sharqning Birinchi Uyg'onish davri yutuqlari haqida fikr yuritir ekanmiz, biz uni chegaralardan oshib o'tishga, olam sirlarini ochishga qodir bo'lgan bardavom inson ruhiyatining dalili sifatida e'tirof etamiz.

Sharqning Birinchi Uyg'onish davrining ajoyib yutuqlaridan biri bilimni sinchkovlik bilan saqlash edi. Olimlar va ulamolar qadimiy qo'lyozmalarni, jumladan, gistologiya va tibbiyotga oid matnlarni mashaqqat bilan ko'chirgan. Kutubxonalar va skriptoriyalarning tashkil etilishi ushbu saqlash harakatlarining ajralmas qismiga aylandi. Bu bilimlar omborlari Sharq sivilizatsiyalarining intellektual merosini asrab-avaylab, o'tmish hikmatlarini kelajak avlodlarga yetkazishini ta'minladi. Qo'lyozma an'anasi o'rganish madaniyatini rivojlantirdi, bu erda olimlar boy ma'lumotlarga ega bo'lishlari, doimiy innovatsiyalar va izlanishlarni rag'batlantirishlari mumkin edi.

Gistologiyadagi taraqqiyot chuqur falsafiy va axloqiy ahamiyatga ega edi. Olimlar inson tanasining nozik jihatlariga chuqurroq kirib borar ekan, hayotning tabiati, ongi va bemorlarga axloqiy munosabatda bo'lish haqida savollar paydo bo'ldi. Inson anatomiyasini chuqur anglash va azob-uqubatlarga empatiyaga asoslangan axloqiy tamoyillar tibbiy amaliyotni shakllantira boshladi. Vrach va tabiblar gistologik tadqiqotlardan olgan bilimlaridan kelib chiqib, o'z kasbiga ma'naviy mas'uliyat hissi bilan yondashgan. Ushbu axloqiy asos zamonaviy tibbiy etika va tibbiyotning rahm-shafqatli amaliyoti uchun asos yaratdi.

Sharqning Birinchi Uyg'onish davri tirik organizmlar va ularning atrof-muhitining o'zaro bog'liqligini qadrlashni kuchaytirdi. Gistologik tadqiqotlar nafaqat inson anatomiyasiga, balki o'simlik to'qimalari va organizmlarini tekshirishga ham qaratilgan. Hayot shakllarini o'rganishga bunday yaxlit yondashuv ekotizimlar va qishloq xo'jaligi amaliyotlarini yaxshiroq tushunishga yordam berdi. Sharq jamiyatlari ekinlar hosildorligini maksimal darajada oshirib, atrof-muhitga ta'sirni minimallashtiradigan innovatsion qishloq xo'jaligi texnikasini ishlab chiqdi.

Xulosa: Sharqning Birinchi Uyg'onish davrida ayollar gistologiya va tibbiyotga katta hissa qo'shdilar. Ayol olimlar va amaliyotchilar sog'liqni saqlash, tadqiqotlar olib borish, tibbiyot bilan shug'ullanish va kelajak avlodlarga ta'lim berishda muhim rol o'ynagan. Ularning gistologiya bo'yicha tajribasi nafaqat ilg'or tibbiy bilimlarni, balki ilmiy va intellektual faoliyatda gender inklyuzivligini oshirishga yo'l ochib, jamiyat me'yorlarini ham shubha ostiga qo'ydi. Tarixiy ma'lumotlarda ko'pincha e'tibordan chetda qoladigan bu kashshof ayollar gistologiya va tibbiyot taraqqiyotida hal qiluvchi rol o'ynab, o'sha davrning ilmiy manzarasida o'chmas iz qoldirdi. Tarixiy voqealar va gistologik taraqqiyot o'rtasidagi uyg'unlik bilan ajralib turadigan Sharqning Birinchi Uyg'onish davri taraqqiyot va ma'rifat gobelenini yaratdi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Yoldoshev, S.A.Usmonov. Pedagogik texnologiya asoslari.-T.: Oqituvchi. 2004.
2. J.G.Yoldoshev. Ta'lim yangilanish yolida.-T.: Oqituvchi. 2000.
3. Abdurazzoq Samarqandiy, Matla' ussa'aayn va majma' ulbahrayn [fors tilidan A. Urinboyev tarjimasi], T., 1969;
4. Turt ulus tarixi [fors tilidan B. Ahmedov, N.Norqulov va M. Hasaniylar tarjimasi], T., 1994